

## LA COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DE TEODOR LLORENTE I OLIVARES (2011)

RAFAEL ROCA

Universitat de València, Departament de Filologia Catalana  
*rafael.roca@uv.es*

El 15 de novembre de 2012 finalitzaren, oficialment, els actes de commemoració del centenari de la mort del poeta, periodista, traductor, historiador, crític literari i polític Teodor Llorente i Olivares (1836-1911), capdavanter de la branca valenciana de la Renaixença, que, a proposta del professor Antoni Ferrando, acadèmic i catedràtic de filologia catalana de la Universitat de València, havia sigut elegit per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) com a Escriptor de l'Any 2011. D'aquesta manera, en la tardor de 2010 fou constituïda una comissió integrada per mitja dotzena d'acadèmics i presidida pel professor Ferrando, de la qual vàrem ser nomenat assessor, amb l'objectiu de programar i impulsar un conjunt d'activitats destinades a divulgar la vida i l'obra de Llorente, un dels escriptors més carismàtics i representatius de la nostra literatura contemporània.

Com que així veníem fent-ho des que iniciàrem els estudis sobre l'autor, una de les primeres coses que vàrem tenir clares, en començar a treballar en el projecte del centenari, fou que calia superar el major número possible de tòpics que pesaven sobre Llorente, i que, d'una manera determinant, en condicionaven la percepció i la lectura. I per això vàrem plantejar a la comissió la necessitat de bandejar la imatge de personatge decrepit i ancià —com si mai no haguera estat jove!— que, a força de dècades i de fotografies, s'havia instal·lat en l'imaginari col·lectiu de molts valencians. Fou així com aconseguírem que l'AVL demanara al dissenyador gràfic una figuració que prenguera com a model una fotografia de joventut del poeta, concretament una en què tenia 30 anys, i que és la mateixa amb què vàrem il·lustrar la coberta del volum d'*Escrits polítics (1866-1908)* del fundador del diari *Las Provincias* que en 2001 edità la Institució Alfons el Magnànim.

Llorente és un escriptor del segle XIX i principi del XX que durant tot el XX ha sigut sotmés a grans daltabaixos crítics, de manera que, en arribar al XXI, s'ha evidenciat la manca de rigor amb què sovint ha sigut tractat. En aquest sentit, fa anys que diversos investigadors valencians de la nova fornada, com ara Ferran Archilés, Josep Vicent Boira, Josep Daniel Climent, Vicent Josep Escartí, Josep Enric Estrela, Manuel Martí i Josep Ramon Segarra, en demanàvem una relectura serena i desapassionada, una ocasió que el centenari ens servia en safata. Pocs vegades s'ajunten la voluntat d'un grup d'universitaris, la iniciativa d'una entitat pública de les dimensions de l'AVL i la complicitat dels hereus d'un escriptor; ja que la connivència dels familiars de Llorente ha sigut clau —des de la segona meitat de la dècada dels anys noranta del segle XX ho ha estat— per a

descobrir la cara més polièdrica i expressiva de qui ha estat considerat com l'iniciador de la moderna poesia valenciana. Dit d'una altra manera: per a no continuar perllongant els llocs comuns que hom ha repetit i repetit, de manera tan insistent com escassament productiva, al llarg dels darrers quaranta anys, en la comoditat i superficialitat dels quals encara hi ha diversos lletraferits que continuen instal·lats.

En un primer moment, vàrem invertir tot el nostre esforç a dissenyar i estructurar una exposició —i el seu corresponent catàleg— que, sota el títol de «Teodor Llorente, patriarca de la Renaixença», tenia com a objectiu emmarcar l'escriptor en el context social, polític i cultural de la València de final del segle XIX i principi del XX, i deslliurar-lo dels prejudicis que més pesaven sobre ell. I fou així com, després de més d'un any de treball, el 22 de novembre de 2011, en el marc de les celebracions del dia del llibre valencià, l'aleshores president accidental de l'AVL i catedràtic de filologia catalana de la Universitat de València, el professor Manuel Pérez Saldanya, inaugurà, a la Sala Alfons Roig del Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat (MuVIM), una exposició integrada per multitud de llibres, pintures, cartes, fotografies, escultures, gravats, bustos i tot tipus d'objectes personals —des de les ulleres fins a diversos nomenaments i condecoracions, tot passant pel «Cigalo d'or» dels felibres de la Provença, la creu procedent de Terra Santa que li regalà Jacint Verdaguer i un obrecartes d'ivori adquirit a París en 1889, amb motiu de la inauguració de la torre Eiffel— que, en la seua major part, mai no havien vist la llum pública. Més del 70% d'aquells quadres i estris eren propietat de Joan Teodor Corbín Llorente —besnét de Llorente i Olivares, nét de Llorente i Falcó i fill de Matilde Llorente i Monleón—, que els cedí de manera entusiasta i desinteressada; i una bona part de la resta ho eren de Ricard Gutiérrez Bernal —besnét de Llorente i Olivares i nét de Maria Llorente i Falcó— i d'Anna Gutiérrez Síglar —rebesneta—, que també cediren voluntàriament diversos llenços, fotografies i records familiars. Dissortadament, i per aquelles ironies que sovint té la vida, Joan Teodor Corbín, que tantes il·lusions tenia dipositades en la celebració del centenari del seu besavi, no pogué veure'n la cloenda, ja que va morir el 15 d'octubre de 2012, un mes abans que es clausurara la commemoració. Per sort, deixà en premsa un volum amb més de 500 cartes fins ara inèdites que entre 1866 i 1911 Llorente rebé de diversos escriptors, majoritàriament castellans, i que ha sigut editat en 2013 per la Biblioteca Valenciana.

Pel que fa a l'exposició, cal dir que estava estructurada en quatre àrees temàtiques: «Llorente i la Renaixença», «Llorente, escriptor en valencià», «La família de Llorente» i «Llorente: periodista, historiador, traductor i polític». Així, la primera de les seccions pretenia contextualitzar la tasca lingüística i literària de l'autor en el moviment de la Renaixença, i és així que s'hi documentaven les relacions que mantingué no sols amb els escriptors valencians del moment —des de Vicent Wenceslau Querol, el seu estimat company d'estudis, fins a Constantí Llombart, a qui féu costat en 1878, a l'hora de fundar la societat cultural Lo Rat Penat—,

sinó també amb els catalans, balears i provençals, com ara Jacint Verdaguer, Miquel Costa i Llobera i Frederic Mistral; i, singularment, amb el mallorquí Marià Aguiló, bibliotecari de la Universitat de València durant el període 1858-1861, a qui considerava com el seu mestre de la Renaixença i a qui dedicà el *Llibret de versos* (1885).

Com no podia ser altrament, també hi fou subratllada la seua faceta d'escriptor valencià, concretament la de poeta, que era la que més s'estimava. Cal no oblidar que totes les seues poesies més entranyables varen ser escrites en català, i que, de fet, foren també les que abans es decidí a agrupar i publicar. Així, podem afirmar que, en una època en què no era gens habitual, Llorente utilitzà el català com a llengua culta d'escriptura durant quasi seixanta anys, ja que la seua primera poesia coneguda data de 1855, i l'última, de pocs dies abans de morir. A més, cal afegir que també escrigué una dotzena i mitja, almenys, de textos de prosa en català que han sigut inclosos en el volum *Obra valenciana completa* (València: AVL, 2013). Poc, si es vol, comparat amb les dimensions de la seua producció lírica; però suficient per a comprovar quin era el model de llengua, convergent amb la resta del domini lingüístic, que considerava adequat.

Així mateix, l'exposició també va concedir una gran importància a la família de Llorente, per la qual el poeta sentia una vertadera veneració: pels seus pares, Felicíssim i Maria, en primer lloc; però també per la seua esposa, Dolors Falcó, amb qui contragué matrimoni en 1860; pels seus cinc fills: Pasqual, Maria, Irene (morta de manera prematura abans de complir els 30 anys), Teodor i Josefina; i pels seus vuit néts, «flors de l'amor noves, fills dels nostres fills», als quals s'agraïa de veure córrer pel seu hort de Museros, tal com explicà en la composició «Íntima» (1908).

Finalment, tampoc no podíem passar per alt que Llorente fou un líder social, polític i literari, un personatge polifacètic sense el concurs i l'opinió del qual ben poques coses es portaren a terme a València durant el darrer terç del segle XIX. La de periodista fou la seua primera dedicació professional, a la qual més temps i esforços dedicà, ja que s'inicià en 1861 amb la direcció del diari *La Opinión*, s'afermà en 1866, en fundar *Las Provincias*, i es perllongà fins a 1904. Però no l'única, ja que també desenvolupà una ingent tasca com a traductor castellà dels poetes romàntics europeus—francesos, italians, anglesos i alemanys, des de Lamartine fins a Goethe—, que fou l'activitat que li conferí un major renom entre els lectors i escriptors espanyols, i com a historiador dels annals valencians, dedicació que el portà a publicar la magna obra *Valencia. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia* i a rebre el nomenament de Cronista de València (1890). Finalment, com a polític, i fruit sobretot de la seua amistat amb Francisco Silvela, calia recordar que Llorente ocupà les més altes responsabilitats del Partit Conservador a València durant el període 1885-1903; i que fou diputat a Corts pels districtes de Sueca (1891), València (1893) i Lliria (1899), i senador per la província de València (1898).

El 30 de gener de 2012, una vegada finalitzada l'exposició del MuVIM, i per

tal de continuar aproximant el personatge als diferents pobles i comarques valencianes, l'AVL creà dues mostres reduïdes i itinerants de l'exposició que, entre febrer i novembre de 2012, varen recórrer un total de 57 municipis valencians, des dels més septentrionals, com la Salzedella i Xert, fins als més meridionals, com Oriola i Novelda, passant pels de l'interior, com la Font de la Figuera, Villar del Arzobispo i Jérica. Unes exposicions gràfiques que, ben sovint, es varen veure acompanyades de conferències sobre la vida i l'obra de l'autor, i de la donació d'exemplars d'obres i estudis relacionats amb l'època i el personatge.

A més de les estretament vinculades a l'exposició, l'AVL també posà en marxa d'altres iniciatives de divulgació de l'escriptor de l'any, i així edità: un volum de material didàctic sobre Llorente i la Renaixença dirigit als estudiants d'Educació Secundària Obligatoria i Batxillerat que fou elaborat per Encarna Villafranca; un còmic biogràfic, confeccionat per Jesús Huguet Enguita; una auca escolar també biogràfica, obra de Manel Gimeno; una edició limitada del gravat de Llorente que en 1880 realitzà l'artista Ricard Franch i Mira (i que fou possible materialitzar perquè la família en conservava la planxa original, que cedí desinteressadament a tal efecte); i, finalment, la ja esmentada edició crítica de l'*Obra valenciana completa*, en vers i en prosa, de Llorente, que ens fou confiada i en la qual hem esmerçat quatre anys de treball. Una edició que, si bé és la setena pel que fa a l'obra lírica, és la primera crítica i la més completa fins al moment, ja que recull 150 composicions líriques —11 més que la darrera— i 18 textos en prosa, i esmena errors que contenen les anteriors edicions.

D'altra banda, i en el terreny audiovisual, són igualment remarcables tres iniciatives d'aproximació a la biografia de l'escriptor. En primer lloc, el documental que, amb el títol de «Teodor Llorente, el darrer patriarca» i sota la direcció de Ricard Bellveser, gravà Radiotelevisió Valenciana. Fou emès per primera vegada el 12 de desembre de 2011, i posteriorment fou editat en format DVD i situat *on line* (<http://www.youtube.com/watch?v=8ebFFc7wkBM>). En segon lloc, la inauguració d'un portal d'internet —allotjat al si de la Biblioteca virtual Miguel de Cervantes— dedicat a Llorente i coordinat per l'acadèmic Àngel Calpe, que recull nombrosa bibliografia i obra escanejada de l'autor, com ara els tres volums de l'epistolari que varen ser publicats entre els anys 1928-1936 ([http://www.cervantesvirtual.com/portales/teodor\\_llorent](http://www.cervantesvirtual.com/portales/teodor_llorent)). I, finalment, el recital poètic que, amb el títol d'«El jardí romàntic. Paraules i músiques», fou dirigit i interpretat pel poeta Josep Piera, amb acompanyament de la soprano Maria José Martos, el pianista Jesús Debón i el percussionista Remigi Morant, i que s'estrenà al Teatre del Micalet de València el 26 de gener de 2012. Es tracta d'un espectacle realitzat amb gran sensibilitat lírica i musical que, com el documental, fou editat en format DVD i situat *on line* (<http://www.youtube.com/watch?v=UwXCgwILTT4>). A més de tot això, i per tal de completar aquest apartat audiovisual, cal ressenyar l'entrevista que el periodista Josep Lluís Torró ens realitzà, el 13 de gener de 2012, al professor Antoni Ferrando i a mi en el transcurs del programa «A dos cultura», i que pot ser recuperada al web de RTVV (<http://www.rtvv.es>).

Al marge de les iniciatives sorgides al si de l'AVL, la institució que ha exercit com a pal de paller del centenari, cal subratllar igualment que han sigut moltes les entitats, publicacions i editorials que han volgut fer la seua gran o petita aportació als actes d'homenatge i record del poeta valencià més destacat del segle XIX. Així ho acrediten els múltiples articles apareguts als diaris *Levante-EMV*, *El País* i *Las Provincias* —entre els quals, em sembla de tota justícia destacar els dels saforencs Ignasi Mora, Josep Piera i Enric Sòria— i a publicacions periòdiques com ara el setmanari *El Temps* i la revista *Saó* —que li dedicà el quadern del núm. 365, corresponent a novembre de 2011. De la mateixa manera, no menys interessants han resultat els actes impulsats des de diverses entitats, com ara l'Ateneu Cívic i Cultural de Bétera, que el 15 d'octubre de 2011 organitzà una xarrada amb l'escriptor Josep Piera sobre el tema «La Renaixença: Querol, Llorente, Matiol, Llombart, la Ruta del Mas Guirri»; el CEIC Alfons el Vell de Gandia, que el 19 de novembre de 2011 dedicà el seu XV Homenatge a la Paraula a l'autor del *Llibret de versos*, i edità una antologia titulada *Poesies triades de Teodor Llorente*; la Societat Coral el Micalet, que el 23 de novembre de 2011, dins de la seua Setmana Cultural, destinà una de les conferències a parlar sobre «Teodor Llorente i el nom de la llengua»; i l'ISIC-Ivitra, que impulsà un portal electrònic al si de la Universitat d'Alacant sobre «La Renaixença», la direcció del qual ens fou encomanada (<http://www.ivitra.ua.es/renaixenca.php>).

Així mateix, també varen prendre part significativa en la commemoració del centenari dues editorials valencianes: Denes, que en 2010 edità una antologia de poesia religiosa de Llorente titulada *Lo foc sagrat de la fe* i en 2011 un magne volum dedicat a recuperar i analitzar l'activitat del Centre Excursionista de Lo Rat Penat —fundat i encapçalat per Llorente— durant el període 1880-1911; i Bromera, que atorgà la XIII edició del premi d'assaig Mancomunitat de la Ribera Alta, corresponent a 2011, a la biografia novel·lada de Llorente que, amb el títol d'*El somni d'una pàtria de paraules*, redactà Josep Piera, un dels més acreditats llorentinistes, i que fou presentada a la Casa del Llibre de València el 4 d'abril de 2012.

D'altra banda, ens sembla també digna d'esment i de tot elogi la «passejada poètica» que, amb la lírica llorentina com a protagonista, organitzà l'empresa Fil-Per-Randa al Jardí Botànic de València el 12 de maig de 2012, i en què, com a sorpresa final, s'hi inclogué la interpretació —a càrrec de Vicent Grande i Irene Klein i amb acompanyament de violins— de la «Cançó dels excursionistes de Lo Rat Penat», amb lletra de Llorente i música original del mestre Salvador Giner, gràcies a la recuperació de la partitura que vàrem realitzar durant els treballs de confecció de l'*Obra valenciana completa*.

Finalment, cal situar en lloc preminent la jornada d'estudi que tingué lloc l'1 de desembre de 2011 a la Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació de la Universitat de València, i que fou organitzada per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i el Departament de Filologia Catalana. Així, davant d'un públic majoritàriament integrat per estudiants dels graus en Història i Filologia

Catalana —i també per diversos membres de la Societat Verdaguer i de dos dels besnéts de Llorente, que hi assistiren en representació de la família—, varen ser llegides quatre conferències: «Teodor Llorente i Jacint Verdaguer», de Josep Massot i Muntaner, membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Societat Verdaguer; «Les relacions de Teodor Llorente amb Catalunya i Mallorca», de Margalida Tomàs, de la Societat Verdaguer; «La Renaixença valenciana i Teodor Llorente vists des d'Occitània», de Felip Martèl, professor de la Universitat de Montpeller III; i «La posteritat de Teodor Llorente», que vàrem llegir nosaltres (vegeu un resum de la jornada a: <http://www.youtube.com/watch?v=ksrNQ9Ouiff>).

Tres mesos i mig després, el 22 de març de 2012, i organitzada per les seccions Filològica i Històrico-Arqueològica, tingué lloc a la sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans el que podríem qualificar com una repetició reduïda de la jornada, en què prenguérem part Josep Massot, Margalida Tomàs i jo mateix; i en què Josep Piera, membre de la secció Filològica, recità diversos poemes llorentins (vegeu l'acte complet a: [http://www.iec.cat/videos/entrada.asp?v\\_id=247](http://www.iec.cat/videos/entrada.asp?v_id=247)). Així mateix, en desembre de 2012 l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana edità un volum titulat *Teodor Llorente, cent anys després* que recollia el text de tres de les conferències —les de Massot, Tomàs i Roca— que varen ser llegides un any abans a València i quatre treballs més de: Vicent Simbor —«La barraca» llorentina: la creació d'un tòpic literari contemporani—, Antoni Ferrando —«Teodor Llorente i Olivares: en defensa de la personalitat valenciana»—, Gonçal López-Pampló —«La conferència “Llorente i els infants” de Carles Salvador (1948). Estudi i transcripció»— i nostre —«L'epistolari entre Teodor Llorente i Vicent W. Querol (1876-1889)».

Comptat i debatut, podem afirmar que la commemoració del centenari de la mort de Teodor Llorente —que se'ns representa rica, diversa i participada— ha suposat un gran pas endavant en el coneixement de la vida i l'obra d'un escriptor que, per damunt de crítiques i de lloances —sovint, unes i altres, desmesurades—, ha aconseguit projectar-se al llarg de tot el segle XX i arribar fins a nosaltres amb plena vitalitat. No debades és un dels nostres més excel·lents poetes, un clàssic modern que, al marge de simpaties i antipaties de tota índole i sense perdre de vista el context històric en què varen ser escrites, hauríem de valorar en funció del que les seues obres aporten al conjunt de les lletres i la cultura catalanes. Tal com hom va fer, en el seu moment i sense anar més lluny, amb Jacint Verdaguer, a qui Llorente admirava i amb qui se sentia ben unit, tant des d'un punt de vista personal i humà com cultural i ideològic.